

період Веймарської республіки та існування держави Гітлера до 1939 р. Значною мірою поза авторською увагою залишились мовні і повсякденні практики формування свідомості молодих німців, що робить цю проблему перспективною і спонукає до подальшого її вивчення.

Загалом дослідження Олександра Давлетова «Підготовка «покоління вовків»: вишкіл майбутніх виконавців Голокосту (Нариси молодіжної політики НСДАП у 1922–1939 рр.)» не тільки розкриває недостатньо вивчені сторінки історії молодіжного крила нацистського руху, але й виступає потужним мотиватором подальшого осмислення сутності та наслідків ідеології та практики нацизму.

**ИСТОРИЯ ВНЕШНЕЙ ПОЛИТИКИ ИСПАНИИ /
Н. Е. АНИКЕЕВА, В. А. ВЕДЮШКИН, О. В. ВОЛОСЮК,
И. Ю. МЕДНИКОВ, С. П. ПОЖАРСКАЯ. – М.:
МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ, 2013. – 504 С.**

Іваницька Ольга, Бойко Наталя

Світова іспаністика поповнилась унікальним дослідженням під назвою «Історія зовнішньої політики Іспанії», виконаним авторським колективом у складі Н. Є. Анікеєвої, В. О. Ведюшкіна, О. В. Волосюк, І. Ю. Меднікова, С. П. Пожарської [1]. Винятковість книги обумовлена, насамперед, різноплановим діапазоном, використаним при її написанні: хронологічним (з кінця XV ст. до сучасності), географічним, який охоплює європейський, середземноморський, африканський та латиноамериканський континенти, використанням нових масивів іспанських архівних і документальних матеріалів, різножанрової історіографічної бази. У дослідженні, яке складається з 21 глави і завершується спеціальними додатками про урядування іспанських монархів, керівників зовнішньополітичного відомства та розлогим списком джерел і літератури, застосовано хронологічний принцип викладу матеріалу, який дозволяє системно й комплексно простежити етапи та особливості становлення й розвитку зовнішньої політики іспанської держави від 1714 до 2011 рр.

У вступній частині науковці справедливо акцентують увагу на специфіці геополітичного розташування Іспанії як з'єдвальної ланки між Заходом і Сходом, між християнським та ісламським світами. Виходячи з цього, пояснюють дослідники, Іспанія, з одного боку, вигідно використовувала роль посередника у міжнародних відносинах, а з іншого – будь-які конфлікти та напруга, які ви-

никали на лінії розмежування, безпосередньо позначались на історичній долі країни та її зовнішній політиці.

Щоправда, відлік історії зовнішньополітичної діяльності Іспанії науковці розпочинають з останньої третини XV ст., обминувши величезний хронологічний етап іспанської історії: римський та арабський періоди, Реконкісту та частину середньовіччя або, іншими словами, у роботі не проаналізовано зовнішню політику так званого догабсбурзького (іспанського) історичного періоду [2, 4–5]. На думку авторів, шлюб Фердинанда Арагонського та Ізабелли Кастильської у 1469 р. та династична унія Кастилії й Арагону сприяли подоланню роздрібленості іспанських земель і початку становлення єдиної централізованої іспанської держави, колоніальним заокеанським завоюванням, активізації спільної та узгодженої зовнішньої політики. Це дозволило Іспанії перетворитися на рубежі XV–XVI ст. у серйозну європейську політичну та військову силу і завоювати статус суб'єкта міжнародних відносин. У середині XVI ст. Іспанське королівство володіло не тільки всіма іспанськими землями, але й Португалією, значною частиною Італії та Нідерландів, величезними територіями в Америці, Азії та Африці. Упродовж XVI і значної частини XVII ст. іспанська монархія відіграла провідну роль у європейській політиці: у протистоянні з Францією, у боротьбі з Реформацією чи проти Османської імперії. Дослідники також вказують на те, що за активну зовнішню політику та гегемонію Іспанського королівства в Європі було заплачено високу ціну, а саме: руйнацією фінансової системи, розоренням ремісників і селян і, врешті-решт, економічним занепадом країни та втратою Іспанією статусу гегемона в Європі [1, 9–11, 21–31].

Автори зазначають, що ослаблене Іспанське королівство брало участь у Тридцятирічній війні, яку ще інколи називаю Першою світовою війною, переслідуючи, окрім релігійних міркувань і династичної солідарності, власні національні інтереси, які зосереджувались у царині боротьби з Францією за домінування в Європі, повернення Нідерландів та контролю за «іспанською дорогою», тобто контролю над шляхами вздовж Рейну. Проте участь Мадрида у війні 1618–1648 рр. остаточно підірвала могутність Іспанії та започаткувала втрату нею упродовж XVII та XVIII ст. як європейських, так і заокеанських володінь [1, 32–38].

До того ж, наголошують автори монографії, Іспанія перебувала під час війни «за іспанську спадщину» 1701–1714 рр. уже у статусі об'єкта міжнародних відносин. Хоча офіційною причиною цієї війни було небажання європейських держав допустити поєднання французької та іспанської корон, тобто зберегти рівновагу в Європі, насправді йшлося про те, щоб захопити Іспанію з її величезними володіннями в Європі та колоніальною імперією, розташованою у Старому й Новому світі. Фактично війна за іспанську спадщину стала

війною за світову гегемонію. На думку авторів рецензованої праці, результати війни «за іспанську спадщину» спричинили нову розстановку сил на європейському континенті та у світі, названу вперше «європейським балансом сил», та набуття Великобританією статусу світового гегемона. Іспанія втратила практично всі свої європейські володіння, у тому числі Гібралтар і Менорку, поступилася Лондону домінуванням на морі та торговельних шляхах. Іспанський трон посіли Бурбони [1, 43–48].

Авторський колектив наголошує на тому, що Іспанія, втративши ранг великої держави, все ж могла взяти участь з середини XVIII ст. у глобальній європейській політиці як самостійний суб'єкт. Проте з цього часу Іспанське королівство остаточно відмовилось від претензій на поширення свого контролю, впливу, політичної гегемонії і влади на інші європейські території. Магістральним напрямком іспанської зовнішньої політики стає захист власної території, із заокеанськими володіннями включно [1, 48–57].

Дослідники пропонують широку панораму зовнішньополітичної діяльності Іспанії та її втрат наприкінці XVIII–XIX ст. Катастрофічно позначилася на становищі Іспанії французька революція 1789–1794 рр. і боротьба з наполеонівською навалою. Насамперед, із Францією були розірвані дипломатичні відносини й закрито кордон. Іспанія була учасником антифранцузьких воєн, які програла. Згодом Наполеон змусив іспанське керівництво приєднатись до антианглійської коаліції та континентальної блокади Британії і розпочати війну проти союзниці англійців – Португалії. Участь у континентальній блокаді відчутно вдарила по інтересах Іспанії, адже Англія купувала майже весь сільськогосподарський експорт країни, постачала їй натомість необхідні промислові товари. Мадрид тасмно порушував взяті на себе зобов'язання щодо континентальної блокади. Наполеон ввів свої війська на територію Іспанії, що започаткувало боротьбу іспанців за свою незалежність. Французький імператор зі своїм 300-тисячним військом не зміг підкорити іспанців. Сцену масового розстрілу французами повстанців на центральній площі Мадрида Пуерто дель Соль увічнив славнозвісною картиною видатний іспанський художник Ф. Гойя. Восени 1813 р. іспанці спільно з англійцями вигнали французів з Піренеїв [1, 73–158; 3, 157–158].

Необхідно зауважити, що зовнішня політика XIX ст. була для Іспанії ускладнена внутрішньополітичними обставинами, а саме: країна пережила п'ять буржуазно-демократичних революцій і першу республіку. Проте революції XIX ст. не ліквідували підґрунтя для подальших соціальних конфліктів в іспанському суспільстві. Автори завершують аналіз історії зовнішньої політики Іспанії XIX ст. результатами іспано-американської війни 1898 р., які виявилися для неї катастрофічними. Іспанія втратила майже всі свої володіння і остаточно перетво-

рилася на другорозрядну державу. Вона зберегла контроль лише над Балеарськими й Канарськими островами, а також над невеликими територіями в Африці (Сеута, Мелілья, Західна Сахара і територія сучасної Екваторіальної Гвінеї). Науковці підсумовують зовнішньополітичну діяльність Іспанії в XIX ст. наступним чином: 1898 р. спричинив її переорієнтацію: відтепер її зовнішньополітичні інтереси зосереджувались у регіоні Гібралтарської протоки, островів та африканських володінь; головним завданням іспанської дипломатії став пошук виходу з міжнародної ізоляції після війни 1898 р., союзників-гарантів суверенітету Іспанії та уникнення участі у військово-політичних союзах, провідною метою яких була боротьба за поділ вже поділеного світу, тобто розв'язання Першої світової війни [1, 159–162; 4, 180–203].

Незважаючи на поразку в іспано-американській війні, іспанський зовнішньополітичний вектор був зосереджений у першому десятиріччі XX ст., – наголошують автори, – на колоніальних питаннях, і спрямовувався на три регіони: Західну Сахару, Екваторіальну Гвінею та Марокко. Водночас зауважується, що Перша світова війна стала каталізатором нової зовнішньополітичної стратегії Мадрида, а саме: проголошення нейтралітету у цій війні. Іспанія у такому статусі виступила важливим посередником між країнами-учасниками Антанти і Троїстого союзу і пропонувала мирні проекти залагодження світового конфлікту. Проте результати війни 1914–1918 рр. для Іспанії були двоякими: з одного боку, «золотий дощ» прибутків, з іншого – карколомний ріст цін, спекуляція, корупційні скандали, тотальний дефіцит продуктів, міграція та імміграція населення, зростання протестних настроїв, їхня радикалізація, поява комуністичного руху. Ситуація ускладнювалась за давніми проблемами: аграрною, військовою, національною тощо. Все це спричинило встановлення в Іспанії військово-монархічної диктатури генерала Прімо де Рівери та її орієнтацію у зовнішньополітичній сфері на фашистську Італію, Квітневу революцію, Другу республіку, громадянську війну 1936–1939 рр., яка набрала інтернаціонального характеру у зв'язку з участю в ній СРСР на боці республіканців, Німеччини й Італії – франкістів, та встановлення франкістського режиму [1, 181–267; 2, 95–147; 4, 318–344; 405–409].

У розділі «Іспанія і Друга світова війна» авторський колектив чітко й послідовно з'ясовує політику франкістської Іспанії, яка прагнула уникнути участі у цій війні на боці Німеччини та Італії. Про це свідчить, на думку науковців, відмова від ратифікації двостороннього договору про дружбу з Італією та від проголошення монархії, угоди про взаємодію у царині культури з Німеччиною. Водночас Іспанія вийшла з Ліги Націй 8 травня 1939 р. Іспанський каудильйо відмовив А. Гітлеру у введенні німецьких військ на іспанську територію для блокування Гібралтару та військових дій проти Великобританії. Одно-

значно оцінюють російські іспаністи участь «блакитної дивізії» у радянсько-німецькій війні як добровільного з'єднання, аналізують його чисельність, втрати та подальшу долю іспанських вояків. Загалом зовнішня політика керівника Іспанської держави Ф. Франка у 1939–1945 рр. пройшла шлях від проголошення нейтралітету до статусу «невоюючої сторони» [1, 269–296].

Характеризуючи зовнішню політику франкістського режиму, науковці виділяють в її історії період міжнародної ізоляції та повернення й інтеграції у світову спільноту, зокрема, відносини з США, прийняття Іспанії в ООН, вступ до Організації європейського економічного співробітництва, відновлення дипломатичних зв'язків із західноєвропейськими країнами [1, 299–335].

Повчальним у сенсі запозичення іспанського досвіду Україною є аналіз зовнішньополітичної діяльності Іспанії у роки демократичного транзиту та подальшого її демократичного розвитку. Особливий інтерес становлять процеси повноцінної інтеграції Іспанського королівства в європейські та міжнародні структури, зокрема, модель вступу Іспанії до НАТО, умови набуття членства в Європейському Союзі, розвиток «Барселонського процесу», стосунків з арабськими та латиноамериканськими країнами. Щоправда, аналіз зовнішньополітичної діяльності іспанських урядів у XXI ст. подано досить побіжно й схематично, хоча час публікації рецензованої книги дозволяв зробити це послідовно, комплексно та детально [1, 337–429]. Проте це може бути успішно надолужене науковцями.

Окремі незначні прогалини аж ніяк не применшують наукової та практичної ваги рецензованого дослідження, яке є першим виданням такого роду на теренах СНД, повнота, всебічність викладу та новизна якого роблять його цінним внеском у світову іспаністику.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. История внешней политики Испании / Н. Е. Аникеева, В. А. Ведюшкин, О. В. Волосюк, И. Ю. Медников, С. П. Пожарская. – М.: Международные отношения, 2013. – 504 с.
2. Іваницька О. П. Новітня історія Іспанії в життєписах королів. Альфонсо XIII – король парадоксів / О. П. Іваницька. – Чернівці: Книги – XXI, 2006. – 232 с.
3. Пожарская С. П. Бурбоны в Испании / С. П. Пожарская // Новая и новейшая история. – 1993. – № 1. – С. 153–170.
4. Jose Sanchez Jimenez. La Espana. De 1875 a 1931. – Madrid: Ediciones ISTMO, 1995. – 470 p.

References

1. Ystoryia vneshnei polytyky Yspanyy / N. E. Anykeeva, V. A. VEDIUSHKYN, O. V. Volosiuk, Y. Yu. Mednykov, S. P. Pozharskaia (2013) / [History of Spain's foreign policy]. – M.: Mezhdunarodnye otnosheniya.
2. Ivanytska O. P. (2006) Novitnia istoriia Ispanii v zhyttiepysakh koroliv. Alfonso XIII – korol paradoksv [Recent history of Spain in the biographies of kings. Alfonso XIII – King of paradoxes]. Chernivtsi: Knyhu – XXI.
3. Pozharskaia S. P. Burbony v Ispanyy [The Bourbons in Spain] // Novaia y noveishaia ystoryia. – 1993. – № 1. – S. 153–170.
4. Jose Sanchez Jimenez. La Espana (1995). De 1875 a 1931. – Madrid: Ediciones ISTMO.

**САМАЯ ВЛИЯТЕЛЬНАЯ ЖЕНЩИНА. «ЖЕЛЕЗНАЯ ЛЕДИ»
МАРГАРЕТ ТЭТЧЕР / СЕРГЕЙ ПЕРЕГУДОВ,
АЛЕКСАНДР ТЕРЕНТЬЕВ. – М.: ЭКСМО, 2014. – 384 С.**

Іваницька Ольга, Пунько Вікторія

Бурхливе ХХ століття подарувало світові цілу когорту видатних державних діячів, які потужно впливали на трансформацію як планети, так і своїх країн. Серед них Ф. Д. Рузвельт, Ш. де Голль, У. Черчілль, В. Гавел, Г. Коль, Дж. Кеннеді, Хуан Карлос I, М. С. Горбачов та інші. З-поміж усіх особливе й визначне місце посідає Маргарет Тетчер – непересічна особистість, жінка-політик, прем'єр-міністр Великої Британії у 1979–1990 роках. З іменем цієї неординарної жінки-політика пов'язана ціла епоха в історії Великої Британії, яка отримала назву «тетчеризму», «неоконсервативної революції», «революції Тетчер». Британського прем'єр-міністра також називали «залізною леді» (так Тетчер було вперше названо 24 січня 1976 р. в газеті «Красная звезда», яку видавало Міністерство оборони СРСР, після її промови «Британське пробудження»). М. Тетчер, її урядовій діяльності та різним аспектам приватного життя присвячено десятки монографій, наукових статей, нарисів [1; 2; 7; 8; 9; 14; 15]. Проте науковий і практичний інтерес до її особистого й політичного життя не спадає, тому можна прогнозувати суттєве поповнення історіографії тетчеризму.

Сама Маргарет Тетчер залишила свої виступи, наукові праці, мемуари, які дозволяють вивчати й аналізувати її бачення тодішнього світопорядку, ідеї, переконання, конкретну діяльність, і таким чином переконатись у непересічно-